

Марија ШАРОВИЋ

ДВА ИЗДАЊА СТУДИЈЕ
ПРИРОДА У ВЕРОВАЊУ И
ПРЕДАЊУ НАШЕГА НАРОДА I-II
ТИХОМИРА ЋОРЋЕВИЋА

Институт за књижевност и
уметност, Београд

(Тихомир Р. Ћорђевић, *Природа у веровању и предању нашега народа I-II*. Београд: СКЗ, 2021, 516 и 444 стр.)

У издању Српске књижевне задруге и у оквиру престижне едције „Коло“, објављена је 2021. други пут знаменита двотомна студија Тихомира Р. Ћорђевића, *Природа у веровању и предању нашега народа*, у избору и уз предговор Бранка Златковића. Ово је свакако леп гест СКЗ, будући да је Ћорђевић својевремено објављивао за ову издавачку кућу, а био је и њен председник 1941–1942.

Први пут је студија *Природа у веровању и предању нашега народа* била објављена након Ћорђевићеве смрти, 1958. године, у издању *Српској етнографској зборника*, као 32. и 33. књига у серији „Живот и обичаји народни“. Приређивач је био Боривоје Дробњаковић, тадашњи директор Етнографског института у Београду. Тихомир Ћорђевић је поткрај живота бригу о својим рукописима препустио сестричинама Љубици и Даници Јанковић, које су од тада до 1965. године објавиле још девет његових рукописа. Међу њима је био и обиман рад у две књиге – ова студија. Иако Ћорђевић није стигао да до краја уобличи појединачне чланке, она и данас, по речима Златковића, представља капитално дело и класично штиво, те најцеловитију етнолошку студију која обједињује широк комплекс тема о српским, јужнословенским и балканским веровањима и обичајима у вези с природом и њеним појавама.

Ова целовитост је у другом издању нарушена скраћивањем оригиналне верзије студије, при чему остаје нејасно да ли је овакав приступ тексту *Природе* замисао приређивача или издавача. Рекло би се ипак да је реч о потоњем, будући да се у „Напомени издавача“ која се налази на крају првог тома говори како су за ово „популарно издање“ одабрана „занимљивија поглавља, а изостављена су она која садрже грађу о обичајима и веровањима из ближег и даљег света, као и она која нису у најдиректнијој вези са светом природе“ (Ћорђевић 2021а: 483).

Први том првог издања студије сачињавало је 39 чланака. Овде су били сврстани чланци о небеским телима (земљи, небу, сунцу, месецу, звездама), метеоролошким, атмосферским и тектонским појавама, о двама биљкама (трепетљици и мандрагори), као и о домаћим и дивљим животињама – коњу, магарцу, говечету, овци, кози, свињи, псу, мачки, те вуку, медведу, лисици, зецу, јазавцу, јежу, ласици, кртици и мишу. У првом тому поновљеног издања чланака је 32 на броју и у њему су изостали следећи чланци: „Снег“, „Муња“, „Потоп“, „Рука од Пречисте“, „Мандрагора“, „Трепетљика“ и „Јабучица“.

Појаве попут снега, муње и потопа су у веома блиској и јасној вези са светом природе, па њихов изостанак није оправдан. Можда се то само делимично не може тврдити за чланак „Потоп“, углавном посвећеном наративима заснованим на библијској причи о потопу.

Увидом у изостављене чланке стиче се утисак да је критеријум при одабиру за друго издање био заснован на невеликом обиму прикупљене грађе о датим појавама, како је наглашавао и сâм Ђорђевић. Тако чланак „Снег“ отпочиње следећим речима: „Интересантно је да се у нашем народу о снегу мало шта приповеда“, али се одмах потом наставља: „Колико је толико је ја ћу и то саопштити“ (Ђорђевић 1958а: 102). У чланку о муњи, након изложене оскудне грађе, такође се каже да се о овој појави „мало шта приповеда“ (Исто, 114). Но, ако је то био критеријум, онда је нејасно зашто је изостао чланак о потопу. Иако Ђорђевић у уводу помиње сличну оскудицу у грађи као и у вези с претходно поменутиим чланцима, чланак о потопу је веома богат другом врстом грађе која није неважна у контексту велике старозаветне приче. Тако се у њему наводе две народне приповетке и једна песма засноване на прерађеној библијској причи о потопу. Поред тога се у њему налазе и мала етиолошка предања о томе како је настала лоза (наша и румунска прича о Ноју); затим стара јеврејска библијска легенда и њена варијанта из збирке грчких приповедака; још два наша предања (из Македоније и Словеније), предање из околине Мостара у ком се змија на Нојевој барци представља као спаситељ света јер се склупча и тако запуши рупу на броду коју је прогризао миш; предање из околине Карловца у ком се објашњава зашто змија има рачваст језик, а ластва рачваст реп итд. Другим речима, чланак представља врло леп компаративни допринос изучавању познатог библијског сижеа на примерима из грађе нашег и блиских балканских народа.

Значајна су и два чланка о биљкама – трепетљици (јасици) и мандрагори. Прва је биљка свеprisутна у нашој народној традицији, док је друга, иако није локална, једна од најгласовитијих магијских биљака, те је, у упоредном контексту, њено присуство у студији свакако било оправдано.

У другој књизи првог издања налазило се 27 чланака. Овде су били сврстани прилози о птицама, гмизавцима, водоземцима, ин-

сектима и рибама. У другом издању чланака има пет мање. Изостали су ванредно занимљиви прилози којима се завршавао други том првог издања: „Оживљавање мртве рибе“, „Премештање непокретних предмета“, „Снит“, „Сугаре“ и „Борба животиња“. Истина, своје далеко скромније место ови прилози ипак су нашли у предговору Б. Златковића, у ком су укратко описани.

Имајући на уму њихову занимљивост и шири компаративни значај, овде ћемо истаћи шта се у ком од њих налази. У прилогу о оживљавању мртве рибе говори се о овом необичном мотиву у народним приповеткама. Поред Поливкиних прилога о нашој традицији у вези с овом темом (приповетке из Груже „Како су постале пастрмке“, затим бугарске приповетке с истим мотивом, народне приповетке из Македоније, приче забележене од Турака из Ниша и једне из Пиротског округа), Ђорђевић наводи још неколико прича, како би „инвентар овога предмета био што потпунији“ (Ђорђевић 1958б: 252). Укупно је дванаест оваквих прича, од којих је већи број варијаната приче о постанку пастрмке, као и приче Вука Врчевића и Новице Шаулића о пророчанствима о пропасти Византијског царства, доласку Турака итд. Иза њих следе варијанте с оживљавањем петла и овна, што говори о томе да је основна легенда била врло популарна и проширена. У суштини је реч о различитим етиолошким предањима – осим оног првог, у ком се разјашњава како је постала пастрмка, варијанте с оживљавањем петла и овна говоре о томе зашто су Јевреји пегави и зашто се на Васкрс јаја боје у црвено.

Други изостављени чланак, „Премештање непокретних предмета“, Ђорђевић је израдио према идеји Виктора Шовена изнетој у чланку „Чудновато премештање непокретних предмета“, уз објашњење да је ово мотив врло чест у нашем народном предању, нарочито много кад је реч о црквама и иконама Богородице. У чланку Ђорђевић износи своје белешке о овоме мотиву које је прикупио из литературе и оне које је записао у народу. Ових о црквама (што укључује и манастире, села, те варијанту песме „Бог ником дужан не остаје“) има укупно четрнаест, док прича из народа с истом темом Ђорђевић наводи осам. Покретање иконе Богородице илустровано је причама којих има девет, а у закључку чланка наводе се и примери покретања других предмета – градова, крстова, икона и свечевог тела.

Међу одбаченима су и два у основи лингвистичка текста о застарелим речима *сний* и *сујаре*, некада врло важним и заступљеним, те су ови чланци и својеврстан прилог етимологији неких наших говора који нису ушли у основу књижевног језика.

Најзад, изостављен је и текст „Борба животиња“, у ком се, на примерима из грађе прикупљене махом с простора Албаније и Грчке, говори о борбама петлова, бикова, волова и гусана. Сâм обичај борбе петлова, утврђује Ђорђевић, био је посебно омиљен у Индији

и старој Грчкој, а у његово време био је још увек жив, посебно на простору Шпаније, Енглеске и Шкотске. Код нас се више помињу борбе бикова, и то на простору Босне и Македоније. Овај чланак на две стране Ђорђевић закључује интересовањем за истраживања овог обичаја на домаћем простору, па се он може схватити и као подстицај на истраживања ове теме будућих етнографа.

Изостављање целих чланака је један од два заступљена вида скраћивања. Други је изостављање појединих делова чланака који јесу наново објављени.

Већ на почетку предговора, Златковић наводи како је Ђорђевић, читајући најпре дела Вука Караџића, Милана Ђ. Милићевића, Стојана Новаковића, увидео да се знања о народу и народном животу могу разумети и тумачити једино у јединству с другим сродним научним дисциплинама – историјом књижевности, етнологијом, психологијом народа. Овај увид оставио је јасног трага на Ђорђевићевом приступу грађи који се најпре може описати као компаративан, будући да је, како би дао што целовитију слику одређених појава или обичаја, много изучавао и народни живот и обичаје Турака, Албанаца, Черкеза, Јермена, Румуна, Грка, Јевреја, Цинцара и Немаца. Утолико више чуди одлука издавача да из другог издања *Природе* уклони практично све пасусе који се односе на тај исти компаративни контекст. Ове интервенције на оригиналном тексту студије обележене су у поновљеном издању трима тачкама у углестим заградама. Нажалост, изостала је аргументација оваквог чина јер се у „Напомени издавача“ наглашава једино да су скраћивани они делови текста који „се тичу дигресија из упоредне митологије“ (Ђорђевић 2021а: 483), без објашњења зашто се то чинило.

Доследно су изостављани пасуси текста из првог издања у којима Ђорђевић повлачи паралеле између домаћих и схватања старих или далеких народа. Опет, штета, јер се локално увек боље да схватити у компаративном контексту. Изостављени пасуси у првом тому обухватају бројне паралеле с веровањима о нпр. настанку земље и земљотресима на подручју Индије и Африке (највише Марока); Ђорђевићеву поделу на пет типова схватања помрачења Сунца и Месеца итд. Посебно је у одељку о одбрани Сунца и Месеца нејасно чему остављање уводног текста о одбрани небеских тела код примитивних народа јер се читалац, кад наиђе на задржани наставак текста који се наставља на изостављене делове, може само питати на шта се поменуто односи.

Изостављени део текста обухвата примере обичаја прављења буке како би се нападач небеских тела отерао, а који потичу из Кине, Сирије и Ирана, Француске, Индије, код германских народа, па ће тако читалац новог издања Ђорђевићеве *Природе* остати ускраћен за сазнање о томе да су и у којој мери обичаји широм света и они код нас везани за исту појаву слични или чак подударни.

Важност компаративног контекста постаје посебно уочљива у чланку „Кумова слама“, у ком, управо из одбачених делова текста, сазнајемо да су Персијанци, Арапи у Мароку, Бербери и житељи Грчке Македоније за ову небеску појаву имали мање-више исти назив и врло слична веровања као и наш народ. Можда је његова важност још упадљивија у компаративним одељцима који неким чудом нису изостављени. Такав је одељак из истог чланка у ком се разјашњава порекло имена „млечни пут“, врло проширеног у Европи, али код нас мало познатог.

Оно чиме се друго издање *Природе* може подичити јесте научни апарат. Док је прво издање *Природе* било пропраћено само кратком белешком Николе Пантелића, друго издање отпочиње темељно израђеним и обимним предговором Бранка Златковића, који читаоцу представља целокупно Ђорђевићево дело уз мноштво референци на досадашњу литературу о његовом лику и делу (Мирко Барјактаровић, Драгослав Антонијевић, Душан Недељковић, Ненад Љубинковић, Милена Жикић, Данијела Поповић Николић...). Ванредно су богате и фусноте у којима се затим детаљније упућује на конкретне ауторе и њихове прилоге из свих оних области Ђорђевићевог рада које у самој студији нису заступљене (етномузикологија, етнокореологија, социологија, музеологија). Посебно је важно и што се у њему нешто подробније говори о прилозима који су из другог издања изостали. Овде Златковић као најнеобичнији истиче прилог о премештању непокретних предмета, „који није у најдиректнијој вези с природним појавама, али га чудесна моћ прелетања и премештања с једног места на друго, која се приписује предметима или топонимима, повезује са светом птица и инсеката“ (Златковић 2021а: XI).

Заслужену пажњу Златковић је посветио и биографском и библиографском аспекту Ђорђевићевог дела. Ово се односи како на сва Ђорђевићева друга објављена дела, тако и на уредничке и послове на прикупљању грађе којима се бавио (нпр. покретање часописа за српски народни живот, обичаје и предање под називом *Караџић*, у ком је објављивао сопствене, али и записе својих сарадника, покретање рубрике о природи у веровању и предању нашега народа у оквиру часописа *Природа и наука* итд.). Крупнији одломци предговора посвећени су и детаљном упућивању у изворе које је Ђорђевић користио, укључујући све до тада издате књиге *Српској етнографској зборника*, *Зборника за народни животи и обичаје Јужних Славена*, свеске *Гласника Земаљској музеја у Сарајеву*, документе из *Архива за њовјестиницу јујославенску*, *Рада Јујославенске академије знаности и умјетности*, као и *Зборник њрилоја за њознавање Тимочке Крајине*, те читав низ значајних часописа свога и претходног времена. Ђорђевићев приступ Златковић дефинише као „вешто, али ненаметљиво“ комбиновање етнографског приступа „с етнолошким, историјским и компаративним методама“ (Златковић 2021а: XIX).

Друга предност новог издања *Природе* јесте то што је оно обогаћено речником мање познатих речи, очито намењеним млађим читаоцима, затим индексом географских појмова (места из којих потичу обичаји и предања), као и именским регистром, израђеним засебно за домаће и стране ауторе чија су дела коришћена као литература. Овај научни апарат израђен је за оба тома књиге посебно, уместо регистра Даринке Зечевић из првог издања.

На самом крају оба тома налази се и кратка белешка о писцу, по речима издавача, заснована на основу биографских података које је објавио Ненад Љубинковић (Т. Ђорђевић, *Наш народни животи*, књ. 4, Београд, 1984, 275–290).

И док је хвале вредан покушај обнављања ове капиталне студије, дотле је за жаљење што су новији читаоци Ђорђевићеве студије остали ускраћени за шире контекстуално поље на ком је сâм аутор инсистирао. Но, будући да је реч о једном од најисцрпнијих етнографских и фолклористичких изворника о српским, јужнословенским и балканским народним представама о природи све до Другог светског рата, те да прво издање ове студије данас важи за колекционарску јединицу, њено поновљено издање несумњиво завређује пажњу ширег читалачког круга.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Тихомир Р. „Природа у веровању и предању нашега народа I“. *Српски етнографски зборник*, књ. 32–33. Београд: Српска академија наука, 1958а.
- Ђорђевић, Тихомир Р. „Природа у веровању и предању нашега народа I“. *Српски етнографски зборник*, књ. 32–33. Београд: Српска академија наука, 1958б.
- Ђорђевић, Тихомир Р. *Природа у веровању и предању нашега народа I*. Београд: СКЗ, 2021а.
- Ђорђевић, Тихомир Р. *Природа у веровању и предању нашега народа I*. Београд: СКЗ, 2021б.
- Златковић, Бранко. „Наша класика једина и права (Предговор)“. Тихомир Р. Ђорђевић, *Природа у веровању и предању нашега народа I*. Београд: СКЗ, 2021а. VII–XXV.